

בראשית פרק כא: הולדת יצחק וגירוש ישמעאל

מבוא

בפרק זה נושאים רבים, אנו נעסוק בהולדת יצחק ובגירוש של ישמעאל מביתו של אברהם.

שאלה מכוונת למידה

מדוע גורש ישמעאל מבית אברהם?

הולדת יצחק

בראשית כא

- (א) וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דָּבַר :
(ב) וַתֵּהָרֵי וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּן לְזִקְנָיו לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דָּבַר אֱלֹהִים :
(ג) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת שֵׁם בְּנוֹ הַנּוֹלָד לוֹ אֲשֶׁר יָלְדָהּ לוֹ שָׂרָה יִצְחָק :
(ד) וַיִּמָּל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנֶת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים :
(ה) וְאַבְרָהָם בֶּן מֵאָת שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ :
(ו) וַתֹּאמֶר שָׂרָה צָחֵק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל הַשְּׂמֵעַ יִצְחָק לִי :
(ז) וַתֹּאמֶר מִי מִלָּל לְאַבְרָהָם הַיִּנְיָקָה בָּנִים שָׂרָה כִּי יִלְדֹתִי בֶן לְזִקְנָיו :
(ח) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגְמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֵּה גְדוֹל בַּיּוֹם הַגָּמַל אֶת יִצְחָק :
(ט) וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמְצֵרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק :
(י) וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרֶשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק ...:

1. עיין בפרק כ"א, פסוקים א-ח. ומצא שתי מילים שמופיעות כל אחת שש פעמים.

א. מהם המילים?

ב. מה המשמעות שדווקא שתי המילים הללו חוזרות בדיוק אותו מספר של פעמים?

רש"י בראשית כא

(ו) יצחק לי - ישמח לי

2. המילה שהשורש שלה צ.ח.ק מופיעה פעמיים בפסוק ו, ופעם אחת בפסוק ט. מה ההבדל המהותי בין משמעות

המילה הזו בפסוק ו לבין המשמעות שלה בפסוק ט? היעזר ברש"י. כתוב את הפסוק בלשונך לפי שתי המשמעויות

השונות.

דרישת שרה לגרש את ישמעאל

בראשית כא

- (ט) ותָּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק :
- (י) ותֹאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרְשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ כִּי לֹא יִרְשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק :
- (יא) וַיִּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אֹדֶת בְּנוֹ :
- (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אַל יִרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנְּעַר וְעַל אֲמָתְךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֶלְיָךְ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקְרָא לָךְ זָרַע :
- (יג) וְגַם אֶת בֶּן הָאִמָּה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי זָרַעְךָ הוּא :

שאלות

שרה ראתה בצחוק של ישמעאל התנהגות שלילית, עד כדי כך שגרם לה לדרוש מאברהם לגרש את הגר וישמעאל מביתם. דרישה זו של שרה מעוררת כמה קשיים:

- א. מדוע ישמעאל מכונה בשמות שונים ולא נקרא בשמו "ישמעאל"?
- ב. מה ראתה שרה בצחוקו של ישמעאל, שהביא אותה לדרישה לגרשו עם אמו?
- ג. מדוע היה הדבר רע בעיני אברהם?
- ד. כיצד התייחס ה' לדברי שרה, ומדוע?

ננסה לענות על השאלות הללו בעזרת עיון בפסוקים ובדברי המפרשים.

הכינויים של ישמעאל

3. פסוקים ט-יג אילו עוסקים בישמעאל, אך שמו המפורש לא נאמר אפילו פעם אחת אלא הוא מכונה ע"י הכתוב, שרה, אברהם, והקב"ה בכינויים שונים. השלם את הטבלה שלפניך:

המכנה	הכינוי	מדוע ישמעאל מכונה כך? מה הכינוי בא לבטא?
הכתוב		
שרה		
אברהם		
הקב"ה		

מה היה כל כך שלילי בצחוק של ישמעאל שהצדיק את גירושו?

בראשית כא	
(ט) וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק :	
<p style="text-align: center;">תוספתא סוטה ו, ג</p> <p>אמר ר' שמעון בן יוחאי: ...ואני אומר חס ושלום שיהיה בביתו של אותו צדיק ההוא כד!!</p> <p>אפשר למי שנאמר עליו "כִּי יִדְעֵתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָדָךְ הִ' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, יט) יהא בביתו עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים!!</p> <p>אלא אין צחוק האמור כאן אלא לעניין ירושה... והיה ישמעאל מצחק ואומר: ...אני בכור ואני נוטל שני חלקים.</p>	<p style="text-align: center;">רש"י בראשית כא, ט</p> <p>מצחק - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר "ויקומו לצחק" (שמות לב ו)</p> <p>דבר אחר: לשון גילוי עריות, כמה דתימא "לצחק ביי" (בראשית לט יז)</p> <p>דבר אחר: לשון רציחה, כמו "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" (שמואל ב ב, יד)</p>

4. עיין בפסוק כא ובדברי רש"י והתוספתא, וענה:

- א. ממה חששה שרה אמנו על פי כל אחד מההסברים המובאים ברש"י?
- ב. מדוע רשב"י דוחה בתוספתא את ההסברים המובאים ברש"י?
- ג. ממש חששה שרה על פי ההסבר המובא בתוספתא?
- ד. מה המשמעות "הצחוק" של ישמעאל, לפי רש"י ולפי התוספתא?
- ה. איזה פירוש קרוב יותר לפשט הכתובים בבראשית: **נמק ובסס את תשובתך.**

מדוע דרשה שרה לגרש את ישמעאל?

תלמיד שלוש יחידות נדרש לדעת אחד מן הפירושים הבאים. תלמיד חמש יחידות נדרש לדעת שני פירושים ולהשוות ביניהם.

5. עיין בדברי הפרשנים הבאים וכתוב בלשונך שלושה הסברים שונים מדוע דרשה שרה לגרש את ישמעאל מביתה? ופרט על אילו מילים בפסוקים ניתן לבסס את כל אחד מן הפירושים הללו.

בלשונך והביסוס בכתוב	דברי הפרשן
	<p>הרב עקיבא סופר, מחבר הפירוש לתורה "דעת סופר" ונראה לי לפרש דהנה עיקר כוונת שרה... שיראה שאם יצחק יהיה תמיד בחברותא עם ישמעאל אולי ילמד ממעשיו הרעים, על כן רצתה לגרשו מביתה. אבל יש לבעל דין לחלוק ולומר אולי נהפוך הוא שישמעאל ייטיב דרכיו אם יהיה עם יצחק תמיד, ואולי יועיל תוכחה להחזירו למוטב ולמה רצתה להדיחו לגמרי. אבל האמת כי שרה בחכמתה ידעה והבינה שכל התוכחות ללא יועיל יהיו, כי ישמעאל בוודאי לא יקבל תוכחה ואפס תקוה ממנו משום שראתה בישמעאל שהוא לץ, וידוע דמידת הליצנות היא מידה רעה וגרועה הדוחה כל תוכחה. וכמאמר החכם: ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות... וזה עיקר טעמה של שרה שגירשה את ישמעאל.</p>
	<p>רש"י בראשית כא, י עם בני וגוי - מתשובת שרה "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בנני" אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים.</p>
	<p>רד"צ הופמן ...סיבה הייתה לה לשרה לדאגה, שיבוא היום ובן האמה ידחה את בן הגבירה מירושתו החוקית, יתרה מזו, שיבוא היום והוא יסכן את ירושתו הנצחית של אברהם. משום כך אמרה: "גרש האמה הזאת" ואת הבן שהוכיח עצמו כבן אמה. "כי לא יירש" - אל לו לבן האמה לרשת יחד עם בני, אל להם לחיות ביחד ולנחול בארץ אחת. והציווי האלוהי מוכיח, כי אמנם צדקה שרה אמנו.</p>

☒ מדוע היה הדבר רע בעיני אברהם?

<p>בראשית כא, יא   וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: ☒ רש"י   על אודות בנו - ששמע שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאמרה לו לשלחו.</p>
--

6. מה היה רע בעיני אברהם? מהן שתי הדעות שמביא רש"י?

כיצד התייחס ה' לדברי שרה, ומדוע?

בראשית כא

(יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אֵל יָרֵעַ בְּעֵינַיִךְ עַל הַנְּעַר וְעַל אֲמֹתָיִךְ
 כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֶלְיָיךְ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בְיַצְחָק יִקְרָא לָךְ זָרַע:
 (יג) וְגַם אֶת בֶּן הָאֵמָה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי זָרַעְךָ הוּא:

רש"י בראשית כא, יב

שמע בקולה - בקול רוח הקודש שבה, למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות.

7. עיין בפסוקים יב-יג ובדברי רש"י, וענה:

א. מהם שני העניינים הכלולים בתשובת ה' לאברהם בפסוקים יב-יג?

ב. לפי רש"י, מה ניתן ללמוד מכך שהקב"ה אמר לאברהם לשמוע בקולה של שרה?

גירוש ישמעאל

בראשית כא

(יד) וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֻמַּת מִים וַיִּתֵּן אֶל הָגֵר שָׁם עַל שִׁכְמָהּ וְאֶת הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחָהּ
 וַתֵּלֶךְ וַתִּתַּע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע:

(טו) וַיֵּכְלוּ הַמַּיִם מִן הַחֲמָת וַתִּשְׁלַח אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים:

(טז) וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנְּגַד הַרְחֵק כַּמֶּטְחָוּי קִשְׁת כִּי אָמְרָה אֵל אֶרְאָה בְּמוֹת הַיֶּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנְּגַד וַתִּשָּׂא אֶת קֶלְהָ וַתִּבְבֶּךְ:

(יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעַר וַיִּקְרָא מִלֵּאדָּ אֱלֹהִים אֶל הָגֵר מִן הַשָּׁמַיִם

וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הָגֵר אֵל תִּירָאִי כִּי שְׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנְּעַר בְּאֲשֶׁר הוּא שָׁם:

(יח) קוּמִי שָׂאִי אֶת הַנְּעַר וְהַחֲזִיקִי אֹתוֹ זָדָד בּוֹ כִּי לְגוֹי גְדוֹל אֲשִׁימְנוּ:

(יט) וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ וַתִּרְאֵהוּ בְּאֵר מַיִם וַתֵּלֶךְ וַתִּמְלֵא אֶת הַחֲמָת מִיָּם וַתִּשְׁק אֶת הַנְּעַר:

(כ) וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנְּעַר וַיִּגְדַּל וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר וַיְהִי רֹבֵה קִשְׁת:

(כא) וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּאָרָן וַתִּקַּח לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: פ

8. גם בפסוקים אלה מכונה ישמעאל בשני כינויים שונים: "הילד" ו"הנער", מתי ועיי מי הוא מכונה בכל אחד מהכינויים, ומדוע?

רש"י הירש

הדבר נשמע כמעשה קשה ואכזרי, אך הנסיבות מצדיקות אותו צידוק גמור. יש להסיר מביתם של אברהם ויצחק כל פחד, שמא לאחר פטירת שניהם תשלוט בו השפעתם של הגר וישמעאל, הבן הבכור. לפיכך יש להרחיק את שניהם בדרך כזאת, שייראו ביחס לבית הזה במעמדם האמיתי והחוקי, היינו כאמה וכבן אמה, ובן אמה הרי הוא עצמו עבד. לאחר מכן יכול היה אברהם להיטיב את גורלם בעין יפה, כמידת עושרו וטוב ליבו, וכן עשה...

9. לפי רש"י הירש, מה המעשה הקשה האכזרי? וכיצד ניתן להצדיק את המעשה האכזרי הזה?

○ שתי הנהגות טובות

רש"י מלמדנו שתי הנהגות חשובות ביחסו של הקב"ה אל ישמעאל המצוי בצרה.

בראשית כא

(טז) וַתֵּלֶד וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנְּגַד הַרְחֵק כַּמֵּטְחָי קִשֶׁת כִּי אָמְרָה אֶל אָרְצָה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנְּגַד וַתֵּשֶׂא אֶת קֶלֶה וַתִּבְדֹּד:

(יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעָר וַיִּקְרָא מִלֶּאֱדָ אֱלֹהִים אֶל הָגֵר מִן הַשָּׁמַיִם

וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הָגֵר אֶל תִּירָאִי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנְּעָר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם:

○ רש"י בראשית כא, יז

את קול הנער - מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל.

באשר הוא שם - לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות.

לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים:

ריבונו של עולם, מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר?!!

והוא משיבם: עכשיו מה הוא, צדיק או רשע?

אמרו לו: צדיק.

אמר להם: לפי מעשיו של עכשיו אני דנו, וזהו "באשר הוא שם".

והיכן המית את ישראל בצמא?

כשהגלם נבוכדנצר, שנאמר "מִשָּׂא בַעֲרָב בַּיַּעַר בְּעָרְב תִּלְּיֵנוּ אַרְחוֹת דְּדָנִים, לְקִרְאֵת צָמָא הַתִּיּוֹ (הביאו) מִיָּם יִשְׁבִּי אֶרֶץ

תִּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְמוֹ נִדְד" (ישעיה כא יג-יד).

כשהיו (הבבלים) מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשוביהם בבקשה מכס, הוליכוננו אצל בני דודנו

ישמעאל וירחמו עלינו, שנאמר "אורחות דודנים" אל תקרי "דודנים" אלא "דודים" (שם שם).

ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח (המגבירים את הצימאון) ונודות נפוחים - כסבורים ישראל שמלאים

מים (אך באמת היה בהם רק אויר), וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו (כדי לשתות), הרוח נכנס בגופו ומת.

10. עיין בפסוקים טז-יז, ובדרי רש"י, וענה:

א. מה הן שתי ההנהגות הטובות שלמד רש"י מפסוק יז.

ב. כיצד למד רש"י את שתי ההנהגות הללו מהפסוקים? (מה הביסוס בכתוב להנהגות שמביא רש"י?)

11. רש"י בד"ה "באשר הוא שם" כותב: "שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים ריבונו של עולם, מי שעתיד זרעו

להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר?!!" מהו הרקע ההיסטורי למקרה הנזכר בטענה של מלאכי השרת?